

УДК 343.32

НЕТЕСА Н.В., кандидат юридичних наук, старший дослідник,
учений секретар Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0567-4296>.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Анотація. Стаття присвячена розгляду форм кримінально-карного інформаційного колабораціонізму. У роботі надається авторське визначення інформаційного колабораціонізму, розкривається зміст його форм (ідеологічний, культурний, освітній та ін.) та констатується їх гібридність. Під час аналізу ідеологічного колабораціонізму, передбаченого ч. 1 ст. 111¹ КК України, окрема увага приділяється з'ясуванню шляхів подолання колізії цієї норми з суміжною нормою, що встановлює кримінальну відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікацію її учасників (ст. 436² КК України). При цьому наголошується на недоцільності абсолютизації принципу правової визначеності під час вирішення колізії норм та підкреслюється важливість логічного аналізу змісту кримінально-правових понять. Так само у статті приділяється увага питанню освітнього колабораціонізму у формі здійснення пропаганди у закладах освіти (ч. 3 ст. 111¹ КК України) та висловлюються судження щодо розуміння такої форми інформаційного колабораціонізму як здійснення інформаційної діяльності (ч. 6 ст. 111¹ КК України), яку пропонується пов'язувати лише з систематичною професійною діяльністю спеціальних суб'єктів в інформаційній сфері. Як результат дослідження формулюються деякі пропозиції щодо вдосконалення норм про інформаційну колабораційну діяльність та підкреслюється важливість врахування під час їх застосування положень міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: колабораційна діяльність, інформаційний колабораціонізм, інформаційна безпека, національна безпека, кримінальне правопорушення, заперечення збройної агресії, публічні заклики, пропаганда, здійснення інформаційної діяльності, колізія норм.

Summary. The article is dedicated to examining the forms of criminally punishable informational collaborationism. The author provides an original definition of informational collaborationism, explaining its various forms (ideological, cultural, educational) and highlighting their hybrid nature. In analyzing ideological collaborationism as specified in Part 1 of Article 111¹ of the Criminal Code of Ukraine, particular attention is paid to resolving the conflict between this provision and the related norm that establishes criminal liability for justifying, recognizing as lawful, denying the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, or glorifying its participants (Article 436² of the Criminal Code). The article emphasizes the inadvisability of absolutizing the principle of legal certainty when addressing conflicts between legal norms and underscores the importance of logical analysis of criminal law concepts. The article also discusses the issue of educational collaborationism in the form of conducting propaganda in educational institutions (Part 3 of Article 111¹ of the Criminal Code) and presents views on understanding such a form of informational collaborationism as engaging in informational activities (Part 6 of Article 111¹ of the Criminal Code), which is proposed to be associated solely with the systematic professional activities of specialized subjects in the information sphere. As a result of the research, several proposals are made to improve the legal norms regarding informational collaborationism, with particular emphasis on the importance of taking into account international humanitarian law when applying these norms.

Keywords: *collaborationism, informational collaborationism, information security, national security, criminal offense, denial of armed aggression, public calls, propaganda, conducting informational activities, conflict of norms.*

Постановка проблеми. Військова агресія рф проти України має своїм невід'ємним складником інформаційну війну, спрямовану насамперед на піддрив інформаційної безпеки нашої країни, що передбачає, серед іншого, ураження національної свідомості українців шляхом формування викривленої оцінки реальних подій (починаючи ще з 2014 року) та схиляння українського населення до підтримки проросійського політичного курсу й співпраці з агресором. Остання є достатньо складним соціальним феноменом, оцінка якого у суспільстві не може бути однозначною через її зумовленість різними факторами, серед яких чи не найсуттєвішою є окупація територій. З одного боку, самі по собі умови окупації накладають відбиток на повсякденне життя та можливість людей вільно обирати варіант поведінки, які незалежно від своїх поглядів і цінностей змушені пристосовуватися (добровільно чи примусово, свідомо чи несвідомо) і в такий спосіб ставати складовою колабораційних практик, що обумовлено гострою потребою забезпечити свою життєдіяльність на окупованих територіях [2, с. 59].

З другого боку, колабораціонізм місцевого населення з державою-агресором є тим фундаментом, який дозволяє країні-окупанту закріпитися на захоплених територіях, вибудувати вертикаль окупаційної влади, в тому числі силовий блок, забезпечити життєдіяльність на цих територіях тощо. І тут не можна не згадати про співпрацю з ворогом в інформаційній сфері як самостійну форму колабораціонізму, небезпечність якої значно підвищується в умовах постійно зростаючої у суспільстві ролі інформації як універсального інструментарію суспільно значущої практики (в тому числі протиправної поведінки).

До того ж, інформаційний колабораціонізм фактично живить інші види колабораційних практик, створюючи їх ідеологічне підґрунтя. Саме тому співпраця з ворогом, особливо якщо вона ініціативна та добровільна, в умовах війни завжди є явищем, що підриває національну безпеку держави та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам країни, що зазнала збройної агресії, а отже, потребує найсерйознішої реакції з боку держави заради недопущення розростання її масштабів.

Результати аналізу наукових публікацій. В Україні до початку вторгнення рф питання колабораціонізму переважно досліджувалися в історичній науці і стосувалися періоду нацистської окупації території України часів Другої світової війни. Так, значний внесок у розвиток поняття колабораціонізму, з'ясування його ознак, видів, причин виникнення зробили такі фахівці в галузі історіографії, як О.М. Гончаренко, І.І. Дерейко, О.В. Потильчак, О.В. Романько, В.О. Шайкан та ін.

Питання колабораційної діяльності потрапили до поля зору вітчизняних правознавців після початку військової агресії рф проти України у 2014 р. На той час колабораціонізм ще не був криміналізований, але вже тоді у наукових колах пропонувалися різні моделі запровадження кримінальної відповідальності за цей вид суспільно небезпечної поведінки. На цьому етапі наукової розвідки значний внесок у розробку питань колабораціонізму з позиції його перспективної кримінально-правової регламентації зробили О.В. Головкін, О.Ю. Ілларіонов, В.Н. Кубальський, С.О. Письменський, С.К. Сергієвський, І.Р. Сказко та ін.

Після ж доповнення КК України статтею 111¹ увага науковців-криміналістів до цієї проблематики істотно підвищилася. Зокрема, окрім вже вказаних авторів, аналізу

положень ст. 111¹ КК України присвячені наукові праці М.С. Бондаренка, О.І. Букресва, О.О. Кравчука, В.В. Кузнецова, Р.О. Мовчана, Д.О. Олейникова, О.В. Новікова, О.О. Пащенко, М.В. Сийплові, Н.О. Симоненко, В.В. Федосєєва, М.І. Хавронюка, Н.В. Шульженко та ін. Що стосується інформаційного колабораціонізму, який в умовах ведення гібридної війни проти України є однією з найсерйозніших загроз для інформаційної безпеки нашої держави, то на теперішній час він є недостатньо дослідженим. Певні аспекти інформаційного колабораціонізму розглядалися у наукових публікаціях Є.О. Письменського, М.А. Рубашенка, О.Е. Радутного, присвячених науковому коментуванню складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111¹ КК України. Неодноразово зверталися фахівці й до проблеми колабораційної діяльності у сфері освіти (О.І. Букресв, Є.О. Письменський, О.О. Пащенко та ін.), хоча тут слід констатувати більшу увагу до проблеми впровадження стандартів освіти країни-агресора, аніж до такої форми освітнього колабораціонізму, як здійснення пропаганди. І, нарешті, майже не розроблено в контексті дослідження інформаційного колабораціонізму є проблема тлумачення та застосування норми, передбаченої ч. 6 ст. 111¹ КК України.

Метою статті є визначення інформаційного колабораціонізму, розгляд його форм у матриці кримінально-правової матерії, а також формулювання на підставі аналізу доктринальних напрацювань та практики застосування положень частин 1, 3 та 6 ст. 111¹ КК України науково обґрунтованих пропозицій щодо можливих шляхів подолання наявних законодавчих вад, що породжують колізію низки кримінально-правових норм.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія місцевого населення з окупантами може мати різні форми, характер та ступінь, так само як і різними є мотивація та обставини, за яких вона відбувається. У науковій літературі залежно від сфери, в якій здійснюється співпраця з ворогом, зазвичай виокремлюють військовий, адміністративний, економічний, культурний (духовний), побутовий колабораціонізм тощо [4, с. 20; 16, с. 104]. Зрозуміло, що назвати всі можливі види важко та й навряд чи доцільно, адже колабораціонізм – це динамічна, незамкнена система, яка по мірі розвитку суспільних процесів може набувати нових проявів. Підтвердженням цьому є поява як окремої форми інформаційного колабораціонізму. Цілком очевидно, що залежно від конкретного етапу суспільно-історичного розвитку, воєнно-політичної ситуації в країні, морально-етичної системи цінностей окремі форми колабораціонізму набувають різної суспільної та правової, а тим більше кримінально-правової оцінки. Яскравим доказом цього є колабораціонізм в інформаційній сфері, суспільна небезпечність якого значно зростає в умовах воєнного стану. Це пов'язано з тим, що складовою частиною воєнної доктрини країни-агресора завжди виступає інформаційно-психологічна війна, спрямована на знищення не лише державності, а й національної ідентичності населення країни, яка зазнає агресії, шляхом нав'язування ворожої ідеології з одночасним впровадженням цензури, придушенням продержавницьких позицій, зокрема в освіті та культурі, здійсненням репресій щодо прихильників опозиційних рухів та ін. За таких умов культура, освіта, національно-державницька ідеологія стають найуразливішими ланками системи, на якій тримається консолідація українського суспільства, а співпраця населення з ворогом у культурній, духовній, ідеологічній сферах ставить під загрозу знищення національної пам'яті, української самобутності та громадянської ідентичності.

Здавалося б, розуміння цього факту мало б підштовхнути національного законотворця до рішучих дій у напрямку протидії колабораційній діяльності, адже явище суспільно небезпечного колабораціонізму для України гостро постало ще у 2014 році, коли ідеологічна підтримка ворога з боку українського населення була достатньо

потужною. Але відповідна норма з'явилася у вітчизняному кримінальному законодавстві лише після розгортання повномасштабної збройної агресії РФ проти нашої країни, коли відповідно до Закону України Кримінальний кодекс України від 03.03.22 р. № 2108-IX [13] було доповнено новою статтею 111¹, якою криміналізовано колабораційну діяльність. Цей крок, без сумнівів, був запізнілим, адже зволікання з криміналізацією спричинило низку пагубних наслідків, серед яких значне збільшення масштабів окупації українських територій, що, не в останню чергу, було зумовлено безкарною інформаційною підтримкою держави-окупанта місцевим населенням, проявами якої стали поширення світоглядних ідей агресора, підтримка прийнятих ним рішень, сприяння зміні орієнтирів у культурно-виховній та освітній сферах тощо.

Отже, *інформаційна колабораційна діяльність*, по суті, являє собою різні форми усвідомленої добровільної взаємодії громадян України з ворогом в інформаційній сфері, що мають своїм змістом будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України. При цьому колабораціонізм в інформаційній сфері може розглядатися як родове поняття, що охоплює певні його види, в основу виокремлення яких може бути покладений характер такої інформаційної співпраці з ворогом. Остання може здійснюватися або в *інформаційно-психологічній сфері*, за якої вчиняються інформаційні діяння, пов'язані зі здійсненням впливу на психіку й поведінку окремих осіб та їх груп, або ж в *інформаційно-технічній сфері*, коли мета маніпулювання громадською свідомістю не ставиться [10, с. 102]. У першому випадку, враховуючи спрямованість інформаційно-психологічної співпраці на ураження національної свідомості українців (що може здійснюватися через зміну ідеології, культури, стандартів освіти), цілком виправданим уявляється виокремлення ідеологічного, культурного, освітнього колабораціонізму як його підвидів.

Щодо другого випадку – *інформаційно-технічного колабораціонізму*, то тут можна говорити про інформаційний колабораціонізм у тісному сенсі слова, за якого співпраця зводиться до окремих форм оперування інформацією в інтересах ворога, а також про кібернетичний колабораціонізм, що передбачає надання допомоги у здійсненні впливу на інформаційно-технічне середовище (інформаційно-комунікаційні системи та мережі тощо). Указані види інформаційного колабораціонізму відрізняються між собою метою здійснення, засобами, сферою застосування, наслідками, але у реальній дійсності вони нерідко набувають гібридних форм (як-от, культурно-ідеологічний, інформаційно-кібернетичний та ін.).

Ідеологічний колабораціонізм завжди пов'язаний із поширенням відповідних ідей, поглядів, пропагуванням ворожої ідеології (насамперед світоглядної та політичної) з кінцевою метою впливу на формування громадської думки на користь інтересів держави-агресора та маніпулювання суспільною свідомістю, в тому числі заради створення відчуття безпорадності, страху, придушення опозиційних рухів, дискредитації національних цінностей, примирення з окупаційним режимом тощо.

Щодо *культурного колабораціонізму*, то він хоча й так само як і ідеологічний націлений на підрив національної ідентичності та пропаганду ворожих цінностей, проте передбачає співпрацю на користь ворога в інших сферах – культури, мистецтва, мови, традицій, а його головна спрямованість – не зміна світоглядних поглядів людей, а знищення їх культурної самобутності та національної пам'яті. По суті, йдеться про співпрацю з ворогом у витісненні національних культурних цінностей та сприяння у поширенні культури, мови, музики, літератури, звичаїв окупанта.

Те саме фактично можна сказати й про *освітній колабораціонізм* із тим лише уточненням, що знищення національної ідентичності відбувається через освітні

інституції з метою формування потрібної країні-агресору свідомості нових поколінь, які не знають своєї історії та традицій. Реалізація цієї мети здійснюється шляхом навчання мовою окупанта, фальсифікації історії, пропаганди ворожої ідеології, використання та поширення символіки країни-агресора у закладах освіти та ін. Вважаємо, що цю форму інформаційного колабораціонізму по праву можна визнавати однією з найшкідливіших для українського суспільства, адже освіта є важливим інструментом формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурної спадщини тощо [14]. Відповідно співпраця з ворогом у сфері освіти ставить під загрозу наступність поколінь і створює підґрунтя для ідеологічної та культурної асиміляції з населенням країни-окупанта.

Що стосується *інформаційного колабораціонізму* у тісному сенсі слова, то під ним слід розуміти співпрацю з ворогом у сфері створення, збирання, одержання, зберігання, використання та деяких форм поширення відповідної інформації. *Кібернетичний колабораціонізм* – є самостійною формою інформаційно-технічного колабораціонізму, передбачає співпрацю, наприклад, у проведенні кібератак на об'єкти української інформаційної інфраструктури, блокуванні надання населенню національних інформаційно-комунікаційних послуг тощо.

Переміщуючи цю матрицю на ґрунт кримінально-правової матерії, можна констатувати, що кримінально-правовими засобами реагування на явище колабораціонізму в інформаційній сфері є приписи частин 1, 3 та 6 ст. 111¹ КК України. При цьому частина 1 зазначеної статті розрахована здебільшого на протидію ідеологічному колабораціонізму, адже, по суті, в основі заперечення збройної агресії лежить проросійський світогляд, а публічні заклики на підтримку рішень країни-агресора є типовою формою поширення ворожої ідеології та проросійського політичного курсу. Щодо частини 3 ст. 111¹ КК України, то вона передбачає кримінальну відповідальність за освітній колабораціонізм, за якого в процесі набуття освітніх компетентностей відбувається комплексний вплив на свідомість майбутніх поколінь через формування у них ворожої ідеології, культури, морально-етичних цінностей. І, нарешті, ч. 6 аналізованої статті, за якою кримінально караними визнаються організація та проведення заходів політичного характеру, а також здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором, є нормою з найширшим діапазоном видів колабораціонізму – від суто інформаційно-технологічного до ідеологічного. Окремі елементи інформаційного колабораціонізму у різних його проявах так само містяться й в інших нормах ст. 111¹ КК України, зокрема у ч. 5, де згадується про таку форму, як публічні заклики до проведення незаконних виборів та референдумів на тимчасово окупованій території, а також у ч. 7, де йдеться про надання незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та збройним формуванням держави-агресора допомоги (у тому числі інформаційної) у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України. Але враховуючи те, що в останніх двох випадках інформаційний колабораціонізм, скоріше, має субсидіарний характер стосовно інших його форм – політичного та воєнного, у межах нашого дослідження ми приділимо увагу тим формам кримінально караної колабораційної діяльності, які мають безпосереднє відношення саме до інформаційної безпеки, а не, приміром, воєнної безпеки, на захист якої спрямована норма ч. 7 аналізованої статті.

Колабораційна діяльність в інформаційній сфері є типовим прикладом кримінально караних суспільно небезпечних інформаційних діянь і як будь-яке інформаційне діяння являє собою певну форму соціальної комунікації, за якої відповідні суб'єкти вступають

у соціальні зв'язки з приводу предмета комунікації, яким є інформація, виражена в певній формі. При цьому характер таких зв'язків може бути різним залежно від аудиторії, яка виступає реципієнтом такої інформації (від однієї особи до необмеженого, індивідуально невизначеного кола осіб), а також від форми діяння.

Не ставлячи собі за завдання надання повної кримінально-правової характеристики всіх закріплених у законі форм колабораційної діяльності в інформаційній сфері, у межах цієї статті розглянемо лише деякі аспекти порушеної проблематики, які, на наш погляд, мають істотне значення для забезпечення правильної кваліфікації колабораційних кримінальних правопорушень в інформаційній сфері та вирішення складних питань подолання колізії суміжних кримінально-правових норм.

І дійсно, на сьогодні склалася парадоксальна ситуація, коли однотипні форми суспільно небезпечної поведінки одночасно підпадають під приписи декількох кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність у тому числі за різnorodові посягання. Типовим прикладом наведеного є колізія норми про ідеологічний колабораціонізм у формі заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України та встановлення чи утвердження тимчасової окупації частини території України (ч. 1 ст. 111¹ КК України) та норми про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікацію її учасників (ст. 436² КК України). Надмірна подібність зазначених норм, що, безумовно, є вадою чинного законодавства, спонукає окремих дослідників до думки про недоцільність існування ч. 1 ст. 111¹ КК України через те, що передбачені нею діяння повністю охоплюються нормою ст. 436² КК України [8, с. 200; 11, с. 12]. Але чи достатньо цього аргументу для розв'язання наявної проблеми і чи виправданною у такому разі є зміна соціальної сутності діяння з кримінального правопорушення проти основ національної безпеки, яким є колабораційна діяльність, на кримінальне правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, до яких наразі віднесено виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікацію її учасників (ст. 436² КК України)?

Вбачається, що відповідь на це запитання має бути негативною, адже порушена проблема має вирішуватися системно, з переглядом змісту споріднених норм не лише на предмет їх правової визначеності, а й на предмет їх розташування в КК України з правильним визначення групи суспільних відносин, яким заподіюється шкода у разі вчинення зазначених діянь. На наше переконання, конкретизація у диспозиції ст. 436² КК України суб'єкта збройної агресії – РФ та її об'єкта – Україна якраз є підтвердженням того, що при вчиненні описаних у ній діянь під загрозу заподіяння шкоди потрапляють саме суспільні відносини у сфері забезпечення національної безпеки України, а точніше – її інформаційної безпеки як невід'ємної складової останньої. До того ж на рівні міжнародної спільноти такі кримінальні правопорушення відносяться до категорії політичних, тобто таких, що вчиняються проти держави та становлять загрозу не міжнародному правопорядку, а насамперед національній безпеці конкретної держави. Отже, не заперечуючи проти того, що обидві норми містять істотні вади і потребують своєї ревізії, в тому числі на предмет можливості об'єднання їх в одну форму кримінально протиправної поведінки, тим не менше вважаємо, що заперечення збройної агресії проти України, її виправдовування чи визнання правомірною має визнаватися кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України, причому без конкретизації назви держави-агресора. До речі, аналогічний підхід відбитий у проєкті нового КК України, де така форма поведінки

хоча й не визнається колабораційною діяльністю, але цілком справедливо розміщується у розділі 9.1 серед злочинів проти національної безпеки та держави (ст. 9.1.12) [15].

У контексті розглядуваного слід також докладніше зупинитися на питанні доцільності беззастережного апелювання до принципу правової визначеності під час вирішення конкуренції норм, передбачених ч. 1 ст. 111¹ та ст. 436² КК України.

Дійсно, законодавець із незрозумілих причин з різним ступенем деталізації описав ознаки об'єктивної сторони складу передбаченої ч. 1 ст. 111¹ КК України колабораційної діяльності, обмеживши її лише публічним запереченням збройної агресії та публічними закликами до вказаних у законі діянь, та ознаки об'єктивної сторони суміжного складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України, де, навпаки, можна констатувати надмірну конкретизацію таких ознак. У зв'язку з цим чимало дослідників віддають перевагу застосуванню саме останньої норми через те, що ч. 1 ст. 111¹ КК України, на їх думку, не відповідає принципу правової визначеності через непередбаченість у законі інших окрім публічного заперечення та публічних закликів форм [8, с. 26; 11, с. 9]. Але тут знову постає низка запитань: невже припустимою можна визнавати кваліфікацію заперечення збройної агресії як кримінального правопорушення проти основ національної безпеки, а виправдовування такої агресії за таких самих обставин вже як кримінального правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, лише тому, що слідуючи принципу правової визначеності, необхідно застосовувати норму, в якій така форма прямо передбачена, у даному разі ч. 1 ст. 436² КК України? Чи варто абсолютизувати у такому випадку принцип правової визначеності і чи завжди законодавець дотримується системного підходу під час формулювання приписів подібних за змістом норм?

Вочевидь, що відповідь на поставлені запитання лежить у площині з'ясування змісту терміна “заперечення” та встановлення його співвідношення з іншими законодавчими термінологічними новелами воєнного часу, зокрема, із виправдовуванням та визнанням правомірними певних діянь. Одразу зазначимо, що погляди науковців із цього приводу розділилися. Так, одні дослідники, спираючись на етимологію слова “заперечення”¹, під публічним запереченням розуміють таку поведінку, яка полягає у відкритому вираженні думки про те, що визначені у диспозиції ч. 1 ст. 111¹ КК України факти не встановлені або відсутні, а також у відкритому спростуванні цих фактів [8, с. 26]. Водночас достатньо поширеною в науковій літературі є й позиція тих фахівців, які пов'язують публічне заперечення не лише із невизнанням чи спростуванням певних фактів та подій, а й з публічним применшенням їх значення, а так само з їх виправдовуванням [5, с. 106; 7, с. 199; 17]. Намагаючись вирішити цю дискусію, вважаємо за потрібне відзначити, що принцип правової визначеності норми, до якого апелюють прихильники буквального тлумачення терміна “заперечення”, не повинен підміняти собою потреби у з'ясуванні адекватного змісту вживаних у законі термінів, що особливо актуально в умовах відсутності легального їх визначення. На жаль, на сьогоднішній день не сформульоване не лише законодавче визначення термінів “заперечення”, “виправдовування” та “визнання правомірною”, а й базові дефініції “колабораційна діяльність”, “державо-агресор”, “органи держави-агресора” та ін., не зрозумілим є співвідношення термінів “співпраця” та “взаємодія”, які одночасно вживаються в тексті ст. 111¹ КК України, не визначеним є

---

¹ Примітка. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін “заперечення” тлумачиться як такий, що означає дію за значенням заперечити; заяву про незгоду з ким-, чим-небудь, доказ проти чогось; спростування чого-небудь; невизнання існування, значення, доцільності чого-небудь [3, с. 411].

питання щодо тих рішень або дій, підтримка яких може розцінюватися як колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору тощо. Все це значно ускладнює реалізацію принципу правової визначеності через універсальність таких термінологічних конструкцій. У цьому сенсі ми підтримуємо висловлену в літературі тезу про те, що законодавець не мав на меті сконструювати норми, які б конкурували між собою, а виявлена суперечність – це законодавчий дефект з притаманною йому неузгодженістю розглядуваних кримінально-правових норм, що не ґрунтується на припущенні розумності законодавства [11, с. 11]. За таких умов актуальності набуває потреба розв’язання цієї проблеми на рівні правозастосування, де гостро постало питання можливості застосування різних обсягів одних і тих самих законодавчих термінів, що, на наш погляд, є припустимим у випадках, коли того вимагає конкретна життєва ситуація та принцип справедливості. В ідеалі в законі, в тому числі про кримінальну відповідальність, мають вживатися терміни в однаковому значенні та обсязі, проте доки законотворець не виправить очевидних законодавчих вад, це питання може бути вирішене шляхом вироблення правової позиції Верховного суду з розглядуваного питання, де з огляду на вище наведені аргументи доцільніше віддати перевагу у контексті ч. 1 ст. 111¹ КК України саме розширювальному тлумаченню терміна “заперечення” як такого, що охоплює й виправдовування та визнання правомірною збройної агресії.

Що стосується такої форми об’єктивної сторони передбаченого ч. 1 ст. 111¹ КК України ідеологічного колабораціонізму, як *публічні заклики*, яка на сьогодні, напевно, є найбільш розробленою з-поміж інших форм інформаційних діянь, то тут звернемо увагу лише на такий проблемний аспект, як невизначеність характеру та змісту рішень і дій держави-агресора, а також видів співпраці з нею, до підтримки яких закликає особа. І, дійсно, рішення держави-агресора можуть стосуватися будь-яких питань – як загальних (збройна агресія під виглядом спеціальної воєнної операції, створення псевдодержавних утворень на окупованих територіях), так і локальних (призначення керівників незаконних органів, забезпечення правопорядку на окупованих територіях, організація та здійснення освітнього процесу, наповнення бюджету псевдодержавних утворень тощо). При цьому рішення чи дії держави-агресора можуть становити різний рівень суспільної небезпечності, в тому числі такий, що не завжди завдає шкоди саме державі Україна (зокрема, рішення щодо забезпечення благоустрою окупованих територій, обміну військовополоненими, проведення санітарно-епідеміологічних заходів, надання медичної допомоги цивільному населенню та ін.).

З огляду на це вважаємо за можливе погодитися з висловлюваною в юридичній літературі думкою про те, що кримінальна караність публічних закликів має обмежуватися лише закликами до підтримки тих рішень або дій держави-агресора, а також до співпраці з нею, які не направлені на виконання державою-агресором своїх зобов’язань, передбачених міжнародним гуманітарним правом [5, с. 108-110].

Досліджуючи інформаційні аспекти *освітнього колабораціонізму*, кримінальна відповідальність за який встановлена в ч. 3 ст. 111¹ КК України, вважаємо за потрібне детальніше зупинитися на розгляді такої форми передбаченого в законі діяння, як *здійснення пропаганди у закладах освіти*. Слід наголосити, що незважаючи на те, що термін “пропаганда” не є новелою кримінального законодавства, встановлення його адекватного змісту нерідко викликає складнощі через іноді невиправдану підміну його іншими близькими, але водночас нетотожними поняттями.

Так, якщо звернутися до Великого тлумачного словника української мови, то в ньому термін “пропаганда” пов’язується з поширенням і постійним, глибоким та детальним роз’ясненням яких-небудь ідей, поглядів, знань; з ідейним впливом на

широкі маси або певні групи людей, що має політичний або релігійний характер; системою засобів масового поширення ідей, поглядів тощо [3, с. 1162]. Тобто, етимологія слова “пропаганда” вказує на те, що її некоректно зводити до більш простих форм інформаційних діянь – публічних закликів, звичайного поширення інформації, її передачі, заперечення, виправдовування тощо. Дійсно, не виключені випадки, коли, приміром, публічні заклики можуть набувати форму пропаганди, а заперечення чи виправдовування агресії становить її зміст. Але все ж таки пропаганда у кримінально-правовому сенсі, на відміну від інших форм інформаційних дій, це діяння, яке може мати прихований характер, здійснюється систематично, протягом, як правило, тривалого проміжку часу та передбачає цілеспрямоване контрольоване нав’язування певних шкідливих за змістом поглядів та ідей з метою маніпулювання громадською думкою. Враховуючи викладене, не надаючи оцінку іншим кримінально-правовим нормам, де так само вживається термін “пропаганда”, вважаємо, що застосування цього терміна в контексті норми про освітній колабораціонізм (ч. 3 ст. 111¹ КК України) є цілком доречним, оскільки, як було зазначено вище, освітній процес – це система, яка пов’язана з формуванням не лише знань, а й світогляду та ціннісних уявлень та переконань, вихованням майбутніх поколінь українських громадян з чіткою громадянською позицією та усвідомленням своєї національної ідентичності.

Отже, здійснення пропаганди у контексті ч. 3 ст. 111¹ КК України може бути визначене як цілеспрямоване, заздалегідь сформоване та узгоджене з ідеологічною концепцією держави-агресора [5, с. 116] поширення у закладах освіти поглядів, уявлень та переконань, що обґрунтовують сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини її території, а також уникненню відповідальності за таку агресію, кінцевою метою якого є маніпулювання свідомістю цільової аудиторії. При цьому співпраця з державою-агресором під час здійснення освітнього процесу, якщо вона пов’язана з виконанням викладачами суто професійних обов’язків з викладання навчальних дисциплін, за загальним правилом, не може визнаватися кримінально караним освітнім колабораціонізмом, адже здійснення освітньої діяльності на окупованих територіях є сферою, де у разі збройного конфлікту спрацьовують положення міжнародного гуманітарного права [9, с. 79], зокрема, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, у ст. 50 якої прямо зазначається, що окупаційна держава повинна в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту [6]. Саме тому професійна діяльність пересічних педагогів може тягнути кримінальну відповідальність лише тоді, коли вона вбирає в себе елементи ідеологічного чи культурного колабораціонізму, тобто якщо вона супроводжується пропагандою небезпечних для української державності та національної самобутності поглядів та ідей.

Що стосується проявів інформаційного колабораціонізму, що є кримінально караними відповідно до ч. 6 ст. 111¹ КК України (*організація та проведення заходів політичного характеру та здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором, спрямованих на її підтримку чи уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, а також активна участь у таких заходах*), то слід відмітити, що незважаючи на те, що у примітці до ст. 111¹ КК України надається тлумачення термінів “заходи політичного характеру” (п. 2 Примітки, де фактично просто наводиться їх відкритий перелік – з’їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо) та “здійснення інформаційної діяльності” (п. 3, де перелічуються види інформаційної діяльності – створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної

інформації), це аж ніяк не полегшує застосування цієї норми. Враховуючи разючу різницю у ступені тяжкості вказаних у ч. 6 ст. 111¹ КК України діянь, які законодавцем віднесено до категорії особливо тяжких злочинів, та інших форм суміжних інформаційних кримінальних правопорушень, що передбачені як частинами 1 та 3 ст. 111¹ КК України, так і ст. 436² КК України, вважаємо, що ключовий момент для забезпечення правильної кваліфікації діянь за ознаками ч. 6 ст. 111¹ КК України треба шукати в характері тієї протиправної діяльності, яка не може зводитися до спрощених її форм.

Для підтвердження висунутої гіпотези ми звернулися до практики застосування ч. 6 ст. 111¹ КК України, вивчення якої показало, що найчастіше за цією нормою в частині здійснення інформаційної діяльності кваліфікуються: адміністрування сайтів, які просувають наративи російської пропаганди; підготовка та розміщення у соцмережах з необмеженим доступом статей та інших матеріалів на підтримку держави-агресора; діяльність головних редакторів, редакторів, військових кореспондентів та журналістів окупаційних друкованих та онлайн-медіа; активна участь в інтерв'ю російських пропагандистських медіа-видань представників незаконних органів влади на окупованих територіях. Крім того, аналіз практики підтвердив наше припущення, що проведення заходів політичного характеру, як правило, супроводжується здійсненням інформаційної діяльності у вигляді проведення пропагандистських заходів та їх масового висвітлення у медіа, насамперед російських та окупаційних, а також у мережі Інтернет, що певним чином пояснює передбачення цих форм об'єктивної сторони колабораційної діяльності у межах однієї кримінально-правової норми.

Таким чином, можна констатувати, що слідча та судова практика здебільшого йдуть правильним шляхом у частині розуміння інформаційної діяльності як такої, що здійснюється систематично та цілеспрямовано, а не зводиться до одноразового факту передачі чи поширення інформації. Це дає підстави погодитися з висловленою в юридичній літературі позицією про те, що *інформаційна діяльність* у розумінні ч. 6 ст. 111¹ КК України – це специфічна професійна, політична чи громадська діяльність відповідних суб'єктів, яка полягає в: а) інформаційній взаємодії з органами влади, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами; б) створенні та організації доступу до публічної інформації; в) впорядкуванні інформаційних ресурсів; г) формуванні інформаційно-комунікаційної інфраструктури, засобів зв'язку та засобів інформаційної безпеки [5, с. 139]. Враховуючи висловлене, на перспективу вдосконалення аналізованої норми можна запропонувати передбачити спеціального суб'єкта відповідальності за здійснення інформаційної діяльності, що дозволить зняти питання про розмежування з суміжними складами кримінальних правопорушень та виправдати достатньо суворе покарання за цю форму колабораційної діяльності. Крім того, зайвим видається згадування у тексті диспозиції ч. 6 ст. 111¹ КК України про вчинення описаних у ній діянь “у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією”, що, з одного боку, і так є іманентною ознакою колабораційної діяльності, а, з другого, створює хибне уявлення про те, що нібито для інших форм колабораційної діяльності (крім передбачених у частинах 4 та 6 ст. 111¹ КК України) вона не є обов'язковою. Такий висновок суперечить сутності колабораційної діяльності, яка завжди віддзеркалює відповідну поведінку як елемент взаємодії (співпраці) з ворогом (окупантом) [12, с. 84]. Інша справа, що така взаємодія з ворогом може бути дистантною, що є специфічною рисою насамперед інформаційних діянь, вчинення яких на шкоду Україні є можливим як на тимчасово окупованій території, так і на території, що підконтрольна Україні, чи взагалі закордоном. Але навіть визнання можливості безконтактної взаємодії з ворогом, повторимося, не повинно змінювати

соціально-правової природи колабораційної діяльності як такої, що як явище існує лише на окупованих територіях. На користь висловленої нами позиції про доцільність прив'язки колабораційної діяльності до території окупації свідчить й відображена в проєкті нового КК України (ст. 9.6.1) пропозиція вважати колабораційною діяльністю добровільну співпрацю з державою-агресором громадянина України саме на тимчасово окупованій її території [15].

Отже, на нашу думку, позиція законодавця, який не вказав у ч. 6 ст. 111¹ КК України (так само як і в її ч. 4) не лише на місце вчинення кримінального правопорушення, а й на громадянина України як його суб'єкта, є законодавчою помилкою, яка має своїм наслідком невиправдану можливість визнання колаборантами не лише громадян України, які не проживають на окупованих територіях, а й іноземців та осіб без громадянства, що, до речі, нерідко зустрічається у юридичній літературі [1; 8, с. 41]. Вбачається, що таке буквальне тлумачення законодавчих приписів є неприпустимим, особливо враховуючи те, що КК України містить достатній потенціал для притягнення останніх до кримінальної відповідальності за іншими нормами, що передбачають, приміром, склад державної зради (якщо суб'єктом є громадянин України) чи склад пособництва державі-агресору (якщо кримінальне правопорушення вчиняється іноземцем або особою без громадянства), звісно, за наявності до того всіх підстав та ознак цих кримінальних правопорушень.

Висновки.

Інформаційний колабораціонізм є одним із найнебезпечніших явищ, з яким стикається країна, що зазнає агресії з боку іншої держави, адже співпраця місцевого населення з ворогом в інформаційній сфері, проявами якої є поширення світоглядних ідей агресора, підтримка прийнятих ним рішень, зміна орієнтирів в культурно-виховній та освітній сферах, становить загрозу знищення не лише державності, а й національної пам'яті, самобутності та громадянської ідентичності її населення. З урахування цього *інформаційна колабораційна діяльність* може бути визначена як різні форми усвідомленої добровільної взаємодії громадян України з ворогом в інформаційній сфері, змістом яких є будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України. При цьому колабораціонізм в інформаційній сфері як родове поняття охоплює різні його види – ідеологічний, культурний, освітній, кібернетичний, інформаційний колабораціонізм у тісному сенсі слова, які відрізняються метою здійснення, засобами, сферою застосування, наслідками, але у реальній дійсності нерідко набувають гібридних форм. Кримінально-правовими засобами протидії вказаним видам інформаційного колабораціонізму є приписи частин 1, 3 та 6 ст. 111¹ КК України, вади законодавчого конструювання яких призводять до колізії не лише названих кримінально-правових норм, а й інших норм, зокрема ст. 111, 111², 436² КК України. Найоптимальнішим способом подолання цих колізій, до розв'язання наявної проблеми на законодавчому рівні, є з'ясування адекватного змісту вживаних у законі термінів, що досягається не лише шляхом лінгвістичного аналізу нормативних конструкцій, а насамперед за допомогою логічного аналізу змісту кримінально-правових понять, що у виключних випадках правової невизначеності припускає можливість застосування розширювального тлумачення певних законодавчих термінів заради забезпечення реалізації принципу справедливості. Крім того, аналіз норм про інформаційний колабораціонізм під кутом зору вирішення складних питань правозастосування довів необхідність обов'язкового врахування положень міжнародного гуманітарного права (що особливо актуально у випадках вчинення освітнього колабораціонізму або ж вирішення питання про караність публічних закликів до підтримки рішень чи дій

держави-агресора, які так само можуть бути спрямовані на реалізацію норм міжнародного гуманітарного права). Що ж стосується форм інформаційного колабораціонізму, що віднесені законодавцем до категорії тяжких злочинів (ч. 6 ст. 111¹ КК України), то тут вирішальне значення має з'ясування характеру тієї протиправної діяльності, яка не може прирівнюватися до спрощених її форм. Так, здійснення інформаційної діяльності не повинно зводитися до одноразового випадку передачі чи поширення інформації, а має тлумачитися як здійснювана у взаємодії з ворогом систематична, цілеспрямована, специфічна професійна діяльність в інформаційній сфері спеціальних суб'єктів (наприклад, інформаційна діяльність блогерів, публічних осіб держави, інших лідерів громадської думки, суб'єктів у сфері медіа тощо). Це, з одного боку, дозволить виправдати достатньо суворе покарання за цю форму інформаційної колабораційної діяльності, а, з другого, полегшить її розмежування з суміжними складами кримінальних правопорушень.

Використана література

1. Антонюк Н., Анісімов Г. Як розмежувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень? URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973>
2. Букреєв О.І., Нетеса Н.В. Колабораціонізм у гуманітарній сфері: пошук оптимального законодавчого рішення та реалії практики застосування ст. 111¹ КК України: матеріали міжнар. наук.-практ. “круглого столу” *Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі*, м. Київ, 22-23 черв. 2023 р. Київ: Алерта, 2023. С. 58-64.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Перун, 2005. 1728 с.
4. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Військово-історичний меридіан*. 2019. Вип. 1 (23). С. 5-25. URL: https://vim.gov.ua/pages/ua/archive/number.php?archive_number=23.05.2019
5. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ: Алерта, 2023. 312 с.
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женева, 12.08.1949 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
7. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198-204. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/45.pdf
8. Мовчан Р.О. Воєнні новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. 244 с.
9. Нетеса Н.В. Впровадження стандартів освіти країни-агресора як форма кримінально протиправного освітянського колабораціонізму: проблемні аспекти тлумачення та правозастосування: зб. наук. пр. *Питання боротьби зі злочинністю* / редкол.: В.С. Батиргарєєва та ін. Харків: “Право”, 2022. Вип. 44. С. 76-81.
10. Нетеса Н.В., Мокляк В.В. Спеціальні інформаційні операції проти України як елемент гібридної війни та напрями протидії їм. *Інформація і право*. № 3(46)/2023. С. 98-107. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3\(46\).287168](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3(46).287168).
11. Письменський Є., Мовчан Р. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 8-16.
12. Письменський Є.А. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм як посягання на інформаційну безпеку: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки*, м. Харків, 12 трав. 2022 р. / редкол.: Л.М. Демидова (голов.

ред.) та ін. – (НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; громад. організація “Всеукраїнська асоціація кримінального права”). Харків: “Право”, 2022. С. 81-85.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.22 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

14. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.20 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>

15. Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

16. Радутний О.Е. Публічні заклики та заперечення як форми інформаційної колабораційної діяльності за Кримінальним кодексом України. *Інформація і право*. № 2(41)/2022. С. 99-115.

17. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu>

~~~~~ * * * ~~~~~